

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

MUŽI NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ

Veronika Vamberská

Bakalářská práce
2008

ABSTRAKT

VAMBERSKÁ VERONIKA. *Muži na rodičovské dovolené*. Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, vedoucí práce doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc., Pardubice 2008, 42 s., Bakalářská práce.

Cílem mé práce je, na základě prostudované odborné literatury související s tématem, podhalit obecnou charakteristiku mužské rodičovské dovolené. Hlavní část mé bakalářské práce pohlíží na muže na rodičovské dovolené z hlediska jejich vztahu k dětem, motivaci a důvodů nástupu na rodičovskou dovolenou, rozdělení rodinných rolí, atd.

Nejprve se věnuji pojmu otcovství, otcovské roli a vztahu otce a dítěte. V druhé kapitole rozlišuji pojmy mateřská a rodičovská dovolená, legislativní rámec mužské rodičovské dovolené a také načrtávám pohled na mužskou rodičovskou dovolenou z pohledu Evropy. Ve třetí části se věnuji typologii mužů na rodičovské dovolené, charakteristice této dovolené, dělbě práce v rodině a důvodům nástupu na rodičovskou dovolenou muži. Na závěr shrnuji načrtnutá úskalí mužské rodičovské dovolené.

Součástí práce jsou i přiložené statistické tabulky.

Klíčová slova: Rodičovská dovolená, Otcovství, Otcovská dovolená, Otcovská role, Mateřská dovolená, Dělbba práce v rodině, Gender.

ABSTRACT

VAMBERSKÁ VERONIKA. *Men on parental leave*. Faculty of Philosophy, University of Pardubice, Head of Bachelor Work doc. PhDr. Jadwiga Šanderová, CSc., Pardubice 2008. 42 p., Bachelor Degree Thesis.

The object of my work is to create summary of paternal leave in general characteristic terms. The main part of this bachelor's study is focused on situation of men on parental leave based on relation men to children, motivation and reasons to accession to the parental leave, diversion the family roles, etc.

Firstly, I differentiate fathership, paternal leave and relation man and child. In the second part, I define terms parental and maternity leave, legislation of man's parental leave and I compare paternal leave in the Europe. Thirdly, I present typology of men on parental leave, characteristic of this leave, division of labour in the family and reasons for ingoing to this leave by men. Finally, I sum up this men parental leave.

As the components of this study, there are attached statistical tables.

Key Words: Parental leave, Fathership, Paternal leave, Paternal role, Maternity leave, Division of labour in the family, Gender.

OBSAH

ÚVOD	6
1. OTCOVSTVÍ	
1.1 Otcovství	7
1.2 Současné postavení otce v rodině	10
1.3 Otcovské role	12
1.4 Vztah otec – dítě	15
2. LEGISLATIVA VYUŽÍVÁNÍ RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ OTCI	
2.1 Vymezení pojmů mateřská a rodičovská dovolená	18
2.2 Právní úprava rodičovské dovolené pro muže	19
2.3 Právní úskalí mužské rodičovské dovolené	20
2.4 Komparace mužských rodičovských dovolených s Evropou	23
3. MUŽSKÁ RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ	
3.1 Typologie mužů na rodičovské dovolené	27
3.2 Charakteristika mužské rodičovské dovolené	29
3.3 Dělbá práce v rodině	30
3.4 Důvody nástupu mužů na rodičovskou dovolenou	34
ZÁVĚR	36
POUŽITÁ LITERATURA	38
PŘÍLOHA: statistické tabulky	41

ÚVOD

Díky politickým a sociálním změnám, které v české společnosti proběhly a stále probíhají, se do popředí zájmů odborné i laické veřejnosti dostávají témata, na něž nezbýval ještě před několika lety dostatečný prostor, či nebyla považována za důležitá. Jednou z aktualit se stává také rodičovská dovolená, na kterou nastupují muži - tatínkové. Právo nastoupit na rodičovskou dovolenou mají u nás muži od roku 2001, zatím však této možnosti příliš nevyužívají. Příjemců rodičovského příspěvku je v současnosti okolo jednoho procenta.

Ve své bakalářské práci se zabývám mužskou rodičovskou dovolenou a jejími úskalími. Práce je koncipována do tří hlavních oblastí, a to otcovství a specifická role otců, legislativní využívání rodičovské dovolené muži a rodičovská dovolená z hlediska mužů a typologie mužů na rodičovské dovolené. Ráda bych poukázala nejen na biologickou a právní roli otce, ale hlavně sociální a psychologickou, jak se otec ve vztahu k dítěti a jeho výchově odlišuje od matky. V centru mého zájmu stojí především otázky: Co je to otcovství? Je muž schopen postarat se o dítě stejně dobře jako žena? Je v zákonech České republiky dostatečný prostor také pro otce? Jací jsou vůbec muži na rodičovské dovolené? Může se úroveň otcovství České republiky srovnávat s Evropou? Cílem práce není podat komplexní a vyčerpávající zprávu o mužské rodičovské dovolené, spíše načrtnout problémy nejvíce aktuální a zajímavé.

1. OTCOVSTVÍ

První kapitola se zabývá vztahem otce k dítěti jako takovým. Podle mého názoru nejsou mateřské schopnosti postarat se o dítě vrozené pouze matkám, ale že je to, jak uvádí níže uvedení autoři, otázka osvojení si těchto dovedností během života. V této části své práce vymezují současné postavení otce v rodině, poukazují na důležitost otcovské role v rodině a vztah otce s dítětem.

1.1. Otcovství

Základy vztahu rodiče k dítěti se začínají formovat už v období před jeho narozením. Rodiče si vytváří určitá očekávání a představy o svém potomkovi i o jeho budoucí výchově. Připravují se na jeho příchod jednak přípravou vhodného prostředí pro dítě a také psychicky. Těší se na dítě a na svou rodičovskou roli, začínají se na ni připravovat a ztotožňovat se s ní. V tomto období je zřejmě nejdůležitějším úkolem budoucího otce zajištění materiální a psychické pohody partnerky. Může s ní její těhotenství spoluprožívat projevováním zájmu o její problémy a také svou účastí při praktických záležitostech jako jsou prohlídky u lékaře, nácvik dovedností spojených s péčí o novorozence, apod.

V této souvislosti se po dlouhou dobu hovořilo převážně o matkách jako hlavních zdrojích pocitu bezpečí pro dítě. „Lamb však upozorňuje na to, že pokud byly porovnávány kompetence matek a otců, pak se na základě výzkumů prokázalo, že v novorozeneckém období jsou jak matky, tak otcové schopni poskytnout dítěti stejně kvalitní (nebo nekvalitní) základní péči. Oba rodiče jsou schopni se o své dítě postarat stejně dobře nebo stejně špatně. Rodičovské dovednosti a schopnosti nejsou považovány za vrozené, ale spíše za osvojené...“¹ Mateřské chování tedy není omezeno pouze na biologické matky, ale jde o univerzální chování, kterého jsou schopni všichni lidé. „Psychologické výzkumy dětí v kojeneckém věku říkají, že tzv. specifický citový vztah k matce se vytváří nejčastěji v 7. měsíci života. Současně

¹ Maříková H.: Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé, 1999, str. 19

však je možné prokázat, že přibližně v polovině případů se tento specifický citový vztah tvoří i k dalším osobám v rodině a mezi nimi je to především osoba otce.²

Kvalitou rodičovského chování se zabýval Bakalář, který vypracoval seznam kritérií pro posuzování výchovných předpokladů rodičů:

„a) Osobnost rodiče.

Zralý rodič je nezávislý a odpovědný, produktivní a dávající, ale také schopný relaxovat a normálně přijímat od ostatních. Je sociálně aktivní, pozitivně přijímá sebe i své okolí a je spíš kooperativní než soutěživý. Jeho chápání reality je jasné, nepoznamenané emočními stigmaty z dětství. Je osvobozený od dětských vzorců prožívání a chování a jako takový je vysoce adaptabilní a dovede se realizovat. Zralost osobnosti rodiče je pro kvalitní rodičovské chování podle autora nejdůležitější, protože se přímo nebo zprostředkovaně promítá do dalších kritérií.

b) Vztah rodiče k dítěti.

Pozitivní vztah k dítěti je základní podmínkou pro jeho další vývoj. Mělo by však jít o vztah, který je zaměřený právě na rozvoj dítěte a jeho štěstí, ne o sobeckou lásku, jež je naopak zaměřena hlavně na uspokojování vlastních potřeb. Taková deficitní láska může být motivována například strachem ze životní prázdnoty nebo neschopností prosazovat se a její nebezpečí spočívá v tom, že dítě bývá následně nadměrně vázáno na rodiče a není mu umožněn samostatný citový rozvoj. Zdravý rodičovský vztah k dítěti se projevuje tím, že rodič dobře zná vnitřní život svého dítěte, je schopen realisticky odhadovat jeho kladné a záporné stránky, účastní se základních aktivit péče o dítě a projevuje mu svou lásku.

c) Struktura mravních norem rodičů.

Rodič by měl být dobrým vzorem pro formování charakteru dítěte. Měl by dítě vést k hodnotám a postojům jako je prosociální chování a kooperativnost, spravedlnost, smysl pro pravdu a také odpovědnost a pracovitost.

d) Úroveň vzdělání a inteligence rodiče.

² Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, 1994, str. 51

Rodič s vyšší inteligencí a vzděláním může dítě více stimulovat v jeho rozumovém rozvoji, protože mu může předávat více zkušeností a poznatků. Výše dosaženého vzdělání navíc vypovídá i o povahových vlastnostech, jako je cílevědomost a vytrvalost, které mohou být dítěti vzorem.

e) Socioekonomický status rodiče.

Dostatek finančních prostředků umožňuje rodiči zajistit lepší životní podmínky pro dítě (hodnotnější stravu, lepší zdravotnickou a poradenskou péči, přístup k formálnímu i neformálnímu vzdělání, lepší podmínky pro rozvoj talentu apod.).

Uvedený výčet rodičovských kvalit v podstatě popisuje ideální stav, který je ale ve většině případů nedosažitelný. Z hlediska zdravého vývoje dítěte je však jistě důležité, aby v osobnosti rodiče nebyly patologické rysy, aby měl k dítěti pozitivní vztah a aby byl schopen zabezpečit dítěti základní materiální zajištění.“³

Na základě výše zmíněných skutečností lze usuzovat, že rodičovské dovednosti a schopnosti nejsou vrozené, ale spíše získané, osvojované v průběhu daných aktivit. Také podle Možného jsou pečovatelské schopnosti dány panujícími kulturními vzorci a jako takové mohou být formovány v průběhu života jedince.⁴ Někteří autoři však předpokládají, že rodičovské schopnosti jsou určovány převážně vrozenou výbavou mužů a žen. Například Matoušek uvádí, že ženy jsou od přírody lépe vybaveny vlastnostmi potřebnými k zajišťování vnitřních záležitostí rodiny (péče o děti, domácí práce), zatímco muži zase k tomu, aby byli ochránci rodiny před vnějším nebezpečím a jejími živiteli.⁵

Jak už bylo řečeno některými autory, matky věnují dítěti po jeho narození více péče než otcové a pouto, které mezi nimi vzniká, je proto silnější. Podle Možného je vztah mezi otcem a dítětem volnější i v dalším vývoji. Ve svém výzkumu srovnával výpovědi dětí staršího školního věku o chování jejich matek a otců. Zjistil, že matky mají častěji zájem o volný čas dítěte, o to, s kým se dítě přátelí a také si s dítětem častěji povídají o škole, jeho zájmech nebo třeba o sexu.

³ Bakalář, E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 31

⁴ Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnost, 1990, str. 100 -104

⁵ Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, 1997, str. 16

Otcové také jeví menší zájem než matky o školní přípravu dítěte a méně s ním hovoří o svém zaměstnání. Dále též méně zasahují do volby povolání dítěte, což podle autora svědčí o úpadku otcovské autority, protože právě vedení v oblasti profesní orientace bylo vždy výsadou otců. Možný dále uvádí, že otcové se více dostávají do konfliktu se svými dětmi a častěji užívají různých příkazů a nařízení (na rozdíl od matek, které více žádají, nebo prosí).⁶

Také psycholog Matějček zdůrazňuje, že neexistuje žádné tajemství mateřství, které by se muž nedokázal naučit, s výjimkou záležitostí daných fyzickou dispozicí, jako je těhotenství, porod a kojení. Všechny ostatní zakořeněné představy o tom, které pohlaví je přirozenějším rodičem, jsou přinejmenším zpochybnitelné. Otcové dokážou být k signálům svých dětí stejně citliví jako matky. „Není biologického a psychologického důvodu, proč by nebyli muži schopni postarat se i o velmi malé dítě.“⁷

Podobně Maříková: „Je pravdou, že matky se o dítě obvykle starají více, bývají obvykle více citlivé a vnímavé k potřebám dítěte. Naopak otcové mívají menší zkušenost s péčí o potomka, což má podle některých autorů za následek jejich menší vnímavost vůči dítěti i nižší sebedůvěru ve své rodičovské schopnosti. Pokud je však otcům projevena důvěra, že péči o dítě zvládnou, pak jsou schopni redefinovat svou otcovskou roli a svůj vztah k dětem a jsou tak schopni získat potřebné, nezbytné dovednosti.“⁸

1.2 Současné postavení otce v rodině

V současné rodině samozřejmě dochází i ke změnám v otcovské roli. Otec už není jediným živitelem rodiny, tuto jeho úlohu částečně přebírají matky, které jsou většinou výdělečně činné a také stát, prostřednictvím různých sociálních dávek. Důležitým vlivem je růst rozvodovosti, s nímž dochází k tomu, že v mnoha rodinách otec zcela chybí, protože dítě bývá po rozvodu ve většině případů svěřeno matce. Jiný pohled na „ztrátu otce“ z rodiny uplatňuje psychoanalyticky orientovaný Zoja.

⁶ Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnost, 1990, str. 107 - 108

⁷ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, 1994, str. 52

⁸ Maříková H.: Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé, 1999, str. 19

Podle něho se ztrácí význam otce jak v rodině, tak i v celé společnosti proto, že současný svět je ve své podstatě „mateřský“ – stejně jako matka, která uspokojuje potřeby dítěte, konejší ho a stará se o jeho pohodlí a spokojenost, i dnešní společnost slouží okamžitému uspokojování potřeb a konzumu. Autor v této souvislosti hovoří dokonce o „soumraku otců“.⁹

„Na druhé straně, podle Možného, právě větší zaměstnanost žen a další vlivy, vycházející ze zrovnoprávnění žen ve společnosti, s sebou přinášejí potřebu toho, aby se muži více podíleli na chodu domácnosti a výchově dětí. Postupně tedy dochází k přechodu od komplementarity mužské a ženské role, typické pro tradiční rodinu, k její univerzalitě, tedy vzájemné zaměnitelnosti jednoho druhým.“¹⁰

Výzkumy různých autorů však ukazují, že převážná část odpovědnosti za chod domácnosti a výchovu dětí je stále na ženě. Tak například dle Čermákové a Haškové ženy věnují domácnosti nejméně třikrát tolik času co muži. „Muž zastává, pokud jde o dělbu práce v domácnosti, spíše než roli partnera roli pouhého pomocníka.“¹¹ Výraznější pokrok ve sblížení mužské a ženské role je patrný v jejich podílu na rozhodování, který je ve většině rodin vyrovnaný.

Podle Maříkové se další výzkumy iniciované v sedmdesátých letech zabývaly rodičovskými zkušenostmi otců, vykonáváním domácích prací a péče o děti, ale také nepřítomností otce v rodině a jejími následky na rozvoj dítěte. Na základě výsledků těchto výzkumů došlo k posunu chápání od tradičního pojetí muže, realizujícího se především v práci, a otce, který v rodině většinou není, k angažovanému, aktivnímu otci. Muž je v tomto novém konceptu otcovství pojímán jako stejně kompetentní pečovatel a vychovatel jako žena. „Otec již není tím, kdo primárně zajišťuje rodinu ekonomicky, kdo uplatňuje kontrolu a dohled nad staršími dorůstajícími dětmi, ale někdo, kdo v rodině zastává roli více, kdo má své místo v přímé péči o dítě v jednotlivých obdobích jeho života - od narození až po dospělost. Tento „nový otec“ je definovaný jako více zainteresovaný na každodenní

⁹ Zoja, L.: Soumrak otců, 2005, str. 191-205

¹⁰ Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnosti, 1990, str. 102

¹¹ Čermáková M., Hašková H. a kol.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech, 2000, str. 105

péči o dítě.“¹² Odpovědnost otce tedy nespočívá pouze ve finančním zajištění rodiny, ale také v tom, že se podílí na domácích pracích, které souvisí s péčí o dítě, podílí se na přímé péči o dítě a tráví s dítětem více svého času.

V postavení otce v současné rodině jsou tedy patrné určité protichůdné tendence. V důsledku snížení společenského tlaku, který vedl muže k tomu, aby formálně převzal odpovědnost za rodinu, kterou s partnerkou založil, a také v důsledku vyšší rozvodovosti, dnes otec v rodině často zcela chybí. V případě, že otec za svou rodinu odpovědnost převezme, musí se vyrovnat s tím, že ztratil své výsadní postavení jediného živitele rodiny, se kterým je do velké míry spojena možnost rozhodovat o zásadních rodinných záležitostech. Současně jsou na něj kladeny nové požadavky související s trendem „nového otcovství“. Muži by si prostřednictvím rodičovské dovolené mohli vyzkoušet, co péče o děti obnáší. Role otce je v současné české rodině často velmi oslabená a bylo by vhodné ji posílit. Aktivní otcovství je jednou z cest, jak to udělat.

1.3 Otcovská role

Otec podílející se na výchově se dostal do centra odborné pozornosti v 70. letech 20. století, kdy nastal významný posun v chápání otcovské role. Přejíždí se od tradičního pojetí muže – výhradního živitele rodiny, který se angažuje především v práci, k tzv. aktivnímu a angažovanému otci. Průkopníky angažovaného otcovství byly skandinávské země. Ve Švédsku se vynořila idea o zastoupení matky v domácnosti otcem. Tato idea byla podporována i institucionálně a umožňovala rozložit péči o dítě na oba rodiče. Otec mohl převzít i hlavní část péče o dítě a umožnit matce návrat do zaměstnání. Skandinávský model kladl důraz na to, aby mateřské dávky byly nahrazeny dávkami rodičovskými, které může pobírat i otec, a byly tak vysoké, aby kompensovaly alespoň minimální mzdu.¹³

Podle Velkého sociologického slovníku je otcovská role „většinou dominantní, uplatňující se v rodině, v celém systému příbuzenství a do jisté míry

¹² Maříková H.: Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé, 1999, str. 19

¹³ Možný, I.: Sociologie rodiny, 1999, str. 169

i v analogických strukturách některých společenských skupin, kde je s jeho postavením, autoritou a mocí spojen princip paternalismu. Primárně roli otce zkoumá zejména sociologie rodiny, a to komplementárně s rolí matky¹⁴. Podle Bakaláře je bližší vymezení otcovské role v odborné literatuře neujasněné. Sám definuje otce jednoduše jako „ rodiče mužského pohlaví a rozlišuje jeho roli biologickou (otec je ten, kdo dítě zplodí), sociální (otec je ten, kdo se o dítě dlouhodobě rodičovsky stará, kdo je vychovává) a právní (komu náleží rodičovská odpovědnost, práva a povinnosti).“¹⁵

Bakalář se také zabýval žádoucími otcovskými vlastnostmi. Popisuje výzkum mužů a žen, kteří měli výjimečně dobrý vztah se svým otcem, a který ukázal různé rysy, jež se u těchto otců pravidelně vyskytovaly. „Výsledkem je obraz „ideálního otce“, který:

- považuje za svou prioritu být dětem k dispozici,
- vyjadřuje dítěti svou náklonnost (i fyzickým kontaktem),
- poskytuje svým dětem lásku a ničím nepodmíněné přijetí,
- tráví se svými dětmi volný čas a dává jim najevo, že si upřímně přeje být s nimi,
- začleňuje děti do svých aktivit včetně koníčků a práce,
- svým příkladem vštěpuje dětem hodnoty,
- začleňuje děti do rodinných diskuzí.“¹⁶

Muže, kteří zodpovědnost v oblasti péče o děti přebírají na sebe a „suplují“ roli matek, označuje Kubíčková termínem „pečující otcové“. Tento termín je však podle autorky problematický, neboť neexistuje jasná hranice mezi pečujícím a nepečujícím otcem, popřípadě málo pečujícím otcem. Pečujícím otcem nemusí být nutně otec, který je oficiálně na rodičovské dovolené. A naopak, může jím být i otec, který chodí do zaměstnání s flexibilní pracovní dobou. „Primárním požadavkem na takového tatínka je, aby se svou rolí pečovatele plně ztotožnil.“¹⁷ Oproti tradičnímu pojetí otcovské role, kdy byl muž chápán jen jako živitel rodiny, jsou nové formy otcovství velkou změnou. Tato změna však ve společnosti nastává

¹⁴ Velký sociologický slovník, 1996, str. 744

¹⁵ Bakalář E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 190

¹⁶ Bakalář E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 162

¹⁷ Kubíčková K.: Alternativní model otcovství: pečující otcové, 2004, str. 21

jen pozvolna. „V běžném povědomí není otec spojován s adjektivem pečující, protože to není „vžitá“, „zaběhnutá“ norma. Pečující otec je stále spíše výjimkou než pravidlem a tato zobecněná zkušenost je aplikována na všechny muže bez výjimky, tedy i na ty, kteří se o dítě postarat umějí a hlavně se o ně starat chtějí.“¹⁸ V současné době zůstává chápání otcovské role někde „uprostřed“ mezi tradičním a moderním pojetím. Pečující otcové, kteří dobrovolně přebírají péči o děti výhradně na svá bedra, jsou zatím spíše výjimkou.

„Pokud na roli otce nahlížíme z hlediska vynaloženého času, [...] nevychází z toho český muž nejlépe. [...] Muži a ženy se odlišují ve vnímání své důležitosti a důležitosti toho „druhého coby rodiče“ při výchově dítěte. Muži kladou důraz na přítomnost a důležitost obou rodičů při výchově dítěte. Poukazují tak vlastně na nepřímo na svůj význam a nezastupitelnost. Zároveň tím mohou vyjadřovat svůj nesouhlas s dominancí žen při výchově dětí. Obě pohlaví se shodují v momentě, kdy zdůrazňují svou roli a svůj význam při výchově dítěte a rozcházejí se, když hodnotí toho druhého. V případě možné záměny rolí v celkové péči o dítě, [...] se jako konzervativní projevují daleko více muži než ženy. Ženy by často záměnu rolí uvítaly, muži nikoli. Muži by se rádi situovali do role vychovatele spíše než pečovatele. Zástupnost rolí je muži vnímána (a realizována) spíše v oblasti hry a náplně volného času než v každodenní, rutinní péči o děti.“¹⁹

„Řešení sníženého významu otcovství pro rodiny může spočívat v redefinování role otce v rodině a v jeho větším zapojení do rodinného dění. Tím se z otce jako živitele rodiny, který může být při současné ekonomické samostatnosti většiny žen postradatelný, stane otec, jehož přítomnost je v rodině přínosná a vyžadovaná, protože se reálně podílí na domácích povinnostech a zároveň pozitivně přispívá ke spokojenosti své partnerky i dětí. Redefinování role otce v rodině je přitom dlouhodobým procesem, který v současnosti probíhá.“²⁰

¹⁸ Čermáková M., Hašková H. a kol.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech, 2000, str. 108

¹⁹ Čermáková M., Hašková H. a kol.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech, 2000, str. 104

²⁰ Nešporová, O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání-Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str. 7

1.4 Vztah otec - dítě

Co se týká vztahů mezi českými otci a jejich dětmi, byla na toto téma provedena řada výzkumů. Např. sociolog Ivo Možný na základě studia české velkoměstské rodiny zjistil, že děti mají mnohem volnější vztah k otci než k matce, otec se méně zajímá o jejich školu, mnohem méně si s dětmi vypráví o svém zaměstnání. „Tím, že muž – otec má v rodině jiný, volnější vztah k dětem nežli matka, formuje se už v dětském věku recipročně jiný, volnější vztah dětí k němu, který přetrvává i do doby, kdy se z dětí stávají rodiče a z rodičů prarodiče.“²¹ Obecně se ale dá říci, že otcové mají k dětem jiný vztah než ženy, jejich participace na výchově se však oproti minulosti zvýšila. Žena kombinuje práci s rodinou, ale muž již nestojí stranou, nýbrž je vtažen do víru nově organizované rodinné struktury.

Otec má nezastupitelnou úlohu při socializaci dítěte. Dítě si prostřednictvím identifikace s rodičem stejného pohlaví osvojuje sexuální roli a učí se chování k pohlaví opačnému. Bakalář ve své knize rozlišuje roli otce u dcery a otce u syna. „Vliv chování otce na dceru modeluje její představu o mužském a partnerském chování. Podle Billera (1993) je to právě otec, kdo zásadně ovlivňuje schopnost dcery vycházet s muži.“²² Uvádí, že dcery, které jsou v interakcích s otcem frustrovány, mívají častěji negativní postoj k mužům, a tak i zhoršenou schopnost navazovat s nimi kvalitní vztahy. „Oproti tomu pro syna je otec vzorem maskulinity, typicky mužského způsobu chování, způsobu řešení zátěžových situací, chování k ženám, apod.“²³

Na dcery i syny působí otcové svou autoritou. Osoba otce v tomto smyslu představuje důležitý prvek pořádku, sociálních norem a povinností, ke kterým dítě vede. „Otcovo povzbuzování dítěte k větší nezávislosti je často vhodnou protiváhou k přemíře ochranných tendencí matky. [...] Matky mají tendenci být nadměrně ochranné, zejména vůči prvorozeným, zatímco otcové mají spíše tendenci předčasně očekávat nereálný stupeň autonomie a nezávislosti, zejména u chlapců. Když se na výchově dítěte podílejí oba rodiče, pak jejich kombinovaná očekávání

²¹ Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnosti, 1990, str. 107

²² Bakalář E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 129

²³ Bakalář E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 129

obyčejně vyústí v přístup realističtější a méně extrémní.“²⁴ Přítomnost dvou rodičů, pečovatelů, navíc jednoduše zvyšuje pravděpodobnost, že se potřeby dítěte setkají s odezvou v podobě jejich rozpoznání a uspokojení. Navíc, přejme-li otec část odpovědnosti za péči o dítě a ta je tak rozdělena mezi oba rodiče a neleží pouze na matce, můžou ji tak vnímat více jako radost, než jako nezbytnou a třeba i obtěžující povinnost. Takový negativní postoj k péči o dítě by se jistě odrazil na její kvalitě a celkovém vztahu k dítěti.

Podle Rause má otec tři důležité role – poskytuje dítěti vedení, vytváří blízký vztah a učí děti vlastním příkladem. Raus tento model nazývá 3V model (vedení-vztah-vzor). Role otce v tomto modelu jsou navzájem propojené a vzájemně se umocňují. „Otec má důležitou úlohu při vedení dětí. Matka a otec jsou obvykle první autoritou v životě a jako takoví určují vztah k dalším autoritám. Otec pomáhá k osamostatnění a vytvoření vlastní identity, ale to předpokládá, že má zájem o své děti a angažuje se v jejich životě. Pokud je jeho vedení citlivé a moudré, děti získávají důvěru a učí se také důvěřovat dalším lidem. [...] Otec vede své dítě především tak, že s ním vytvoří blízký vztah. Vztah spočívá v tom, že otec dokáže odhalit to, co sám prožívá, a tak učí své děti se nebát vlastních emocí. Ale také vytváří prostor pro to, aby děti mohly hovořit a svých zápasech a otázkách. Otec učí děti nebát se blízkého vztahu a pomáhá jim porozumět a vyzkoušet si vlastní styl chování v blízkém vztahu.“²⁵

Otec je také vzorem. Dle Rause, otcové pomáhají dětem osvojit si mužskou nebo ženskou roli. Dítě je zvláště v raném věku otevřené pro napodobování vzoru, protože neustále a intenzivně vnímá a vstřebává do sebe příklad lidí z okolí. Syn potřebuje otce proto, aby mohl jeho mužské chování brát jako vzor a mohl se identifikovat se svou mužskou rolí. Dcera potřebuje mužský vzor ve svém nejbližším prostředí, aby si ve vztahu s ním osvědčovala svoji ženskost. Otec, který zaujímá pozitivní postoj k ženským činnostem a k ženám vůbec, významně ovlivňuje u své dcery její ztotožnění se s ženskou rolí.

„Výzkum ukazuje, že vliv otce na vývoj dítěte je velmi významný. Otec

²⁴ Bakalář E.: Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít, 2002, str. 128

²⁵ Raus, P.: Role otce v rodině, 2004, str. 56

ovlivňuje schopnost socializace dětí, uspokojivost jejich vztahů s vrstevníky a dospělými, jejich oblíbenost v kolektivu...“²⁶ Jistota citového vztahu, který dítě k otci naváže, se promítá i do jeho sociability. „Kvalita vztahu s otcem rozhoduje o míře agresivity chlapců nebo o jejich tendenci se stáhnout do pasivity...U dcery o míře ztotožnění s její ženskou rolí rozhoduje otcova vlastní maskulinita, podpora a souhlas matky a otcův pozitivní postoj k ženským činnostem dcery.“²⁷ Děti angažovaných otců mají podle výzkumů snazší počátek školní docházky a jsou lépe schopni navazovat a udržovat přátelské vazby.

Také děti se více podílejí na organizaci rodinného života. Vztah mezi rodičem a dítětem se již nerozvíjí v rovině autority a podřízenosti, ale v rovině přátelství. Současní mladí rodiče se snaží o akceptování autonomie osobnosti dítěte. Autoritativní rozhodování je nahrazeno diskusí, na níž se podílejí všichni členové rodiny.

²⁶ Raus, P.: Role otce v rodině, 2004, str. 55

²⁷ Raus, P.: Role otce v rodině, 2004, str. 55

2. LEGISLATIVA VYUŽÍVÁNÍ RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ OTCI

Další kapitola se nejprve věnuje základnímu rozdělení mateřské a rodičovské dovolené (pro lepší orientaci v dalším textu), poté využívání rodičovské dovolené muži a jejím úskalím, hlavně z hlediska podmínek pro získání rodičovského příspěvku a starobního důchodu, a nakonec malé zmínce o rodičovské dovolené v Evropě.

2.1 Vymezení pojmu mateřská dovolená a rodičovská dovolená

Mateřská dovolená je nejvýznamnějším prostředkem ochrany průběhu těhotenství a zdravého vývoje dítěte v prvních týdnech jeho života. Jejím účelem je především zabezpečit ženě pracovní volno, aby mohla zdravě prožívat poslední týdny těhotenství a v klidu se připravit na porod, zotavit se po porodu a poskytnout novorozenci v prvních měsících života tu nejlepší péči. Z lékařského hlediska je důležité, aby mateřská dovolená trvala minimálně 12 týdnů, a to 6 týdnů před porodem a 6 týdnů po porodu. „V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; porodila-li zároveň 2 nebo více dětí, pak po dobu 37 týdnů. Mateřskou dovolenou zaměstnankyně nastupuje zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku osmého týdne před tímto dnem.“²⁸ Mateřská dovolená přísluší pouze ženě. Muž má ovšem právo čerpat rodičovskou dovolenou do doby, po kterou je žena oprávněna čerpat mateřskou dovolenou. Právní důsledky jsou v tomto případě stejné jako čerpání mateřské dovolené u ženy. Zákon upravuje také minimální délku trvání mateřské dovolené.

Po vyčerpání mateřské dovolené (doba, po kterou žena pobírá peněžitou pomoc v mateřství) má rodič nárok na to, aby mu byla poskytnuta **rodičovská dovolená**. „Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než

²⁸ § 194 zákona č. 262/2006 Sb.

do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let.“²⁹ Obecně platí, že peněžité pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek mohou být vyplaceny pouze jednomu z rodičů dítěte za stejné období.

2.2 Právní úprava rodičovské dovolené pro muže

„Zákoník práce pod tlakem z Evropské unie výslovně deklaroval rovnost mužů a žen od 1. ledna 2001. K důslednějšímu provedení rovnosti (zejména v oblasti tzv. zvláštních pracovních podmínek) však došlo až v novém zákonu č. 262/2006 Sb. Teprve tento novelizovaný zákoník práce omezil možnost zaměstnavatele vysílat na pracovní cestu mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště vedle těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň pečujících o děti do věku 8 let také pečujícího zaměstnance. Obdobně byla ochrana vztažena na osamělého zaměstnance pečujícího o dítě do věku 15 let, pokud jde o možnost vyslat na pracovní cestu mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště, zaměstnance pečujícího o děti při zařazování zaměstnanců do směn.“³⁰

„Pro muže přinesl možnost čerpat peněžitou pomoc (ekvivalent peněžité pomoci v mateřství pro ženy), která finančně zabezpečuje rodiče během prvních týdnů péče o čerstvě narozené dítě, teprve zákoník práce v roce 1987. Péče muže však byla koncipovaná jako náhradní a výjimečná: Peněžité pomoc se podle zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců poskytuje pouze muži, u něhož lze předpokládat, že žena se o dítě postarat nemůže, protože se jedná o muže svobodného, ovdovělého, rozvedeného, nebo muže, jehož manželka sama nemůže nebo nesmí podle lékařského posudku o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění. V případě muže osamělého se navíc vyžaduje, aby tento muž zůstal sám, tedy bez ženy, z tzv. vážných důvodů. Nárok na peněžitou pomoc nevznikne, pokud zaměstnanec žije s družkou nebo v registrovaném partnerství.“³¹

„K velkému průlomů do právní úpravy došlo teprve dne 1. ledna 2001,

²⁹ § 196 zákona č. 262/2006 Sb.

³⁰ Štamberková J.; Štefko M.: Využívání mateřské a rodičovské dovolené. Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele, 2007, str. 9

³¹ Štamberková J.; Štefko M.: Využívání mateřské a rodičovské dovolené. Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele, 2007, str. 10

kdy se mužům naskytla poprvé možnost čerpat, k prohloubení péče o dítě, rodičovskou dovolenou. Úroveň sociálního zabezpečení pro muže a ženu po dobu čerpání rodičovské dovolené je sice stejná (pohlavně neutrální), nicméně žena může být po určitou dobu, na rozdíl od muže, zabezpečena prostřednictvím peněžité pomoci v mateřství, jejíž výše je zpravidla vyšší než rodičovský příspěvek.“³²

„V České republice tvoří muži celodenně pečující o malé děti zhruba jedno procento z osob pečujících doma o malé děti. Nejpřesnější údaje, jež jsou k dispozici a které vypovídají o péči o malé děti otcem, jsou založeny na datech o počtu příjemců rodičovského příspěvku, jež může pobírat buď matka, nebo otec dítěte. Podle údajů MPSV v posledních letech velmi pozvolna přibývá otců, kteří pobírají rodičovský příspěvek (viz tab. č. 1). V roce 2004 pobíralo v ČR rodičovský příspěvek 3 234 mužů, což bylo zhruba 1 % ze všech osob pobírajících tento příspěvek. V 99 % případů tak rodičovský příspěvek stále pobírají ženy. Ukazatel pobírání rodičovského příspěvku jedním z rodičů je ovšem pouze přibližný a osoba, která ho pobírá, nemusí o dítě reálně pečovat. Na druhou stranu o příspěvek nemusí žádat ani jeden z rodičů.“³³

2.3. Právní úskalí mužské rodičovské dovolené

Obsah a porozumění termínu rodičovská dovolená je poněkud komplikovaný vinou neshody mezi délkou nároku zaměstnance na rodičovskou dovolenou a délkou nároku na čerpání rodičovského příspěvku při celodenní péči o dítě. Současná právní úprava rodičovské dovolené v zákoníku práce, § 158, umožňuje muži nastoupit na rodičovskou dovolenou ihned po narození dítěte. „Je však vyloučen souběh nároků na rodičovský příspěvek poskytovaný podle předpisů o státní sociální podpoře a peněžité pomoci v mateřství poskytované podle předpisů o nemocenském pojištění.“³⁴ Pokud se tedy otec rozhodne nastoupit na rodičovskou dovolenou v prvních týdnech po narození dítěte a žena je příjemcem peněžité pomoci v mateřství, otec nemůže být příjemcem rodičovského příspěvku a není

³² Štamberková J. ; Štefko M.: Využívání mateřské a rodičovské dovolené. Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele, 2007, str. 10

³³ Nešporová, O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str.13

³⁴ Národní zpráva o rodině 2004, str. 152

tak pojištěncem, za kterého platí stát zdravotní pojištění. Otec bude uznán pojištěncem, za kterého hradí zdravotní pojištění stát nikoli z titulu, že čerpá rodičovskou dovolenou, ale pouze v případě, že bude uznán osobou trvale celodenně a řádně pečující o dítě. Zákoník práce však stanoví, že za tuto osobu se považuje vždy pouze jedna osoba, a to buď otec, nebo matka. Pokud matka nemá nárok na peněžitou pomoc v mateřství a otec současně čerpá rodičovskou dovolenou, mohou si zvolit, který z nich bude pobírat rodičovský příspěvek. V tomto případě je vhodnější, aby to byl otec, neboť tak splní podmínku příjemce rodičovského příspěvku pro účely zdravotního pojištění. „Žena na mateřské dovolené a rodičovské dovolené je pro účely zdravotního pojištění považována za pojištěnce, za kterého hradí zdravotní pojištění stát vždy, bez ohledu na to, zda pobírá peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek. Tento případ nastává i tehdy, jsou-li oba rodiče současně na rodičovské dovolené po ukončení mateřské dovolené. Pokud zvolí rodiče střídavou péči, tj. matka po vyčerpání mateřské dovolené nastoupí do zaměstnání, obdobné situace by neměly nastat, neboť pro účely zdravotního pojištění bude otec jako příjemce rodičovského příspěvku považován za pojištěnce, za kterého hradí zdravotní pojištění stát. Po finanční stránce zde není rozdíl, rodič v obou případech pobírá rodičovský příspěvek ve stejné výši.“³⁵ Hlavní rozdíl spočívá především v tom, že rodič, který se rozhodne pečovat doma o dítě starší tří let, tím ztrácí právní nárok na garanci pracovního místa ve vztahu k zaměstnavateli (jedná se pouze o případy, kdy byl rodič před nástupem na rodičovskou, respektive mateřskou dovolenou zaměstnán). To může způsobit jeho problémy s uplatněním na pracovním trhu po skončení celodenní péče o děti.

Délka rodičovské dovolené a období nároku na rodičovský příspěvek se navzájem liší. Na rodičovský příspěvek má rodič nárok, jestliže po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě do 4 let věku nebo do 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené (zatímco rodičovská dovolená se poskytuje do věku 3 let dítěte). Při poskytování této dávky není testován příjem rodiny. „Podmínka osobní celodenní péče o dítě není splněna, je-li dítě umístěno v jeslích, mateřské škole nebo jiném zařízení (dotovaném z veřejných zdrojů) pro děti předškolního věku více než 5 kalendářních dnů v měsíci. Původní podmínka nároku na rodičovský

³⁵ Národní zpráva o rodině 2004, str. 152

příspěvek - výdělečná činnost nebo omezený příjem z výdělečné činnosti – byla s účinností od 1. 1. 2004 zrušena. Rodič svojí výdělečnou činností může zlepšovat sociální situaci rodiny, neboť jeho příjmy nebudou pro nárok na příspěvek sledovány. Po dobu své výdělečné činnosti však musí rodič pobírající rodičovský příspěvek zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou. Podle zákona o důchodovém pojištění jsou důchodově pojištěni, při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně, také osoby pečující o dítě ve věku do čtyř let. Tutéž dobu péče o dítě však nelze do doby pojištění započítat současně více osobám; pečovalo-li o dítě současně více osob, započte se tato péče jako náhradní doba pojištění té osobě, která pečovala v největším rozsahu.³⁶ Z výše uvedeného vyplývá, že i přes zavedení rodičovské dovolené pro oba rodiče je stále otázkou, zda i nadále nepřetrvává diskriminace otců, pokud jde o péči o děti. Zdá se, že možnost otce nastoupit např. v prvních týdnech po narození dítěte na rodičovskou dovolenou je spíše nereálná.

„S otázkou rodičovské dovolené souvisejí i opatření týkající se **starobního důchodu**. V České republice je u žen standardní věk odchodu do důchodu stále, i přes jeho průběžné zvyšování, odstupňován podle počtu vychovaných dětí. Nárok na starobní důchod je podmíněn stanoveným počtem roků pojištění včetně tzv. náhradních dob pojištění. Mezi ně patří i doba péče o dítě až do 4 let věku dítěte (do 18 let věku, jedná-li se o dítě dlouhodobě zdravotně postižené vyžadující mimořádnou péči). Pečuje-li o dítě ve věku do 4 let žena, je účastna důchodového pojištění, aniž by podávala přihlášku k účasti na pojištění. Svou péči o dítě prokáže až při podání žádosti o důchod. Přihlášku k účasti na pojištění z důvodu péče o dítě podává pouze muž, a to nejpozději do dvou let od skončení této péče. Nepodal-li muž, pečující o dítě (od narození do 18. roku věku), nebo žena, pečující o dítě (od 5., resp. 4. do 18. roku věku) ve stanovené lhůtě dvou let přihlášku k účasti na pojištění, nelze je považovat za osoby pečující o dítě a následně jim nelze tuto dobu hodnotit jako náhradní dobu pojištění pro účely důchodového pojištění.“³⁷

Z úvahy vyplývá, že i v oblasti starobního důchodu přetrvávají genderové rozdíly, např. nižší věk ženy při odchodu do důchodu bez ohledu na to, kdo o dítě převážně pečoval. Ve vztahu k důchodovému věku pro nárok na starobní důchod

³⁶ Národní zpráva o rodině 2004, str. 152

³⁷ Národní zpráva o rodině 2004, str. 152

jsou tedy muži více znevýhodněni. Je velice pravděpodobné, že vidina nižšího věku odchodu do důchodu nemá vliv na natalitní plány mladých žen. „V současné době je však diskutována i možnost snížit délku období péče o dítě hodnocenou jako náhradní dobu pojištění pro dávky důchodového pojištění. Je možné se domnívat, že toto opatření by společenskou prestiž rodiny a péče o děti nezvýšilo. Ženy, jež jsou stále hlavními aktéry péče o děti, by se tak pravděpodobně vracely na trh práce v nižším věku dítěte. To by sice bylo možné hodnotit z hlediska genderové diskriminace na trhu práce pozitivně, nicméně tato volba by byla spíše vynucená než svobodná. Toto opatření by rovněž vedlo k větší poptávce po institucích denní péče o děti. Zájem dítěte by pak stál zcela stranou. Výchozím předpokladem zlepšení stávající situace žen, které musí často volit mezi povoláním a rodinou, je posílení role otců v rodině jejich větším zapojením do péče o děti a domácnost. Větší účast muže v rodinách by pro zaměstnavatele byla signálem, že žena, ať již je matkou malých dětí či je zatím bezdětná, nebude muset zajišťovat téměř veškerou péči o děti sama, ale v případě potřeby ji bude moci zastoupit partner. Rodinná situace by tak mohla postupně ztratit diskriminační charakter při přijímání nových zaměstnanců, ale i při rozhodování o profesním růstu a investic do zaměstnanců. Významnou úlohu v pohledu na rozdělení rodinných rolí mají média, stejně jako rovněž iniciativy neziskových organizací, jež zajišťují různé aktivity pro rodiče s dětmi, předporodní a poporodní poradenství apod. Podobnou roli mohou sehrát i místní úřady, tj. uvedené instituce mohou zaměřit své aktivity více na otce s dětmi.“³⁸

2.4 Komparace mužských rodičovských dovolených s Evropou

Velká část evropských států se snaží v souladu s legislativou EU motivovat otce k přebírání části péče o děti, ležící až doposud tradičně téměř plně na ženách. Děje se tak v rámci prosazování rovných příležitostí pro obě pohlaví zejména v přístupu k zaměstnání. Nejčastějšími cestami, jak dosáhnout alespoň částečné změny, je zavádění rodičovských dovolených spojených s dávkami, které jsou k dispozici pro obě pohlaví. „Při současném postavení žen a matek na trhu práce se nabízí otázka, zda není rodičovská dovolená, tj. doba, po kterou je zaměstnavatel povinen uvolnit rodiče ze zaměstnání a kdy tak ztrácí často kvalifikovaného

³⁸ Národní zpráva o rodině 2004, str. 153

zaměstnanec, příliš dlouhá. V evropském kontextu patří rodičovská dovolená v České republice spíše k těm delším. Většina států však pojímá instituci rodičovské dovolené flexibilněji. V některých státech, např. ve Švédsku, je část rodičovské dovolené vyhrazena výhradně otci (60 dnů), nemůže na ni tedy nastoupit matka. Dále existuje možnost vyčerpat určitou délku dovolené až do pozdějšího věku dítěte (Švédsko, Itálie, Slovinsko např. 8 let, Dánsko 9 let). V zemích, kde je dobře rozvinutá institucionální péče o malé děti, to umožňuje např. vybrat část rodičovské dovolené při nástupu dítěte do školy. Rovněž zátěž zaměstnavatele je tak rozdělená do více etap. V řadě států rovněž existuje tzv. systém přerušování kariéry. Během doby, kdy je rodič doma s dítětem, je tento zaměstnanec dočasně nahrazen např. nezaměstnaným nebo jinou osobou (studentem apod.). Tento systém je např. v Itálii, Španělsku, Belgii. Některé státy v těchto případech usnadňují zaměstnavatelům situaci tím, že platí část (Itálie) nebo celé (Španělsko) sociální pojištění tomuto náhradníkovi. Ve Španělsku je navíc zaměstnavatel osvobozen od pojištění po dobu 12 měsíců, pokud přijme ženu před uplynutím 24 měsíců od narození dítěte, která byla po dobu 12 měsíců nezaměstnaná.“³⁹

V České republice je rodičovská dovolená přístupná obou rodičům, ale jen pro jednoho z nich ve stejném čase. Oproti tomu v severských zemích je zaveden institut otcovské dovolené, která je určena pouze mužům, jež se využívá např. jako pomoc ženě v prvních dnech po porodu. Je tedy navíc ke klasické rodičovské dovolené. Jedná se o zavedení tzv. skandinávských kvót, které říkají otcům jak dlouho „musí“ zůstat doma se svým dítětem, aby nepřišli o státní finanční podporu. „Konkrétně se jednalo o zavedení tzv. otcovských kvót, kdy je určitá část rodičovské dovolené vyhrazena otci a pokud ji nevyužije, rodina ztrácí na tuto část placeného volna nárok. V angličtině je toto opatření známé pod výstižným heslem: „*use it or lose it*“. V současné době je otcovská kvóta platnou součástí legislativy ve Švédsku (2 měsíce), Norsku (1 měsíc) a na Islandu (3 měsíce). Muži ji využívají, nebo alespoň její část, ve většině případů; ve Švédsku ji využilo v roce 1995 77 % otců [Pascall 2004: 384], v Norsku ji využívá asi 85 % otců [Einarsdóttir, Pétursdóttir 2004: 22]. Na Islandu využívá 82 % otců dva měsíce kvótní rodičovské dovolené a 76 % otců využívá plně tři měsíce [ibid.: ii]. Delší dobu, než jaká je nařízená kvótou,

³⁹ Matějková, B., Paloncyová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II., 2004, str. 41

zůstává doma jen málo otců, například v Norsku je to 14 % [ibid.: ii].“⁴⁰

„Otcovská dovolená má v evropských zemích různý charakter: může být určena otci pro období kolem narození dítěte, a to při současném nároku matky na mateřskou dovolenou, nebo je možné chápat otcovskou dovolenou jako období, případně část, dovolené mateřské. První typ otcovské dovolené by v našem pracovním právu mohl být zařazen mezi tzv. pracovní volno pro důležité osobní překážky v práci s náhradou mzdy (v současné době sem patří např. pracovní volno 2 dnů na vlastní svatbu). V evropských státech je délka otcovské dovolené kolem porodu stanovena nejčastěji na 2 až 3 dny. V některých zemích je místo náhrady platu zaměstnavatelem zvoleno stejné kritérium jako při nároku a určování výše mateřského příspěvku (např. vypláceno z nemocenského pojištění jako dávka v nemoci, se stanoveným maximálním limitem apod.). Kromě otcovské dovolené kolem porodu dítěte je v řadě zemí určena otci další otcovská dovolená spojená s péčí o děti, nejčastěji v rozsahu 2 až 3 týdnů. Ta může mít dvě základní podoby. Za prvé dovolená určená výhradně otci, to znamená, pokud ji nevyčerpá on, případně ji nevyčerpává do stanoveného věku dítěte (např. Francie do 4 měsíců), nárok na ní propadá. Za druhé otcovská dovolená jako určité období mateřské dovolené, tj. žena může po určité minimální délce mateřské dovolené přenechat zbývající část otci (např. Polsko: po 14 týdnech po porodu může otec čerpat zbývající 2 týdny u prvního dítěte a 4 týdny u druhého a dalšího dítěte).“⁴¹

„Vyšší podíl mužů na rodičovské dovolené, ovšem rozhodně nižší v porovnání se Skandinávií, má při komparaci s ostatními státy západní Evropy Nizozemsko a po nové reformě rodinné politiky i Portugalsko a Rakousko. Portugalsko přitom je země se silným tradičním genderovým rozdělením, ovšem také země, jejíž státní politika se velmi snaží o prosazení genderové rovnosti ve společnosti. Většinu dní rodičovské dovolené nicméně stále čerpají ženy, muži využívají v Portugalsku rodičovskou dovolenou nejčastěji po dobu zákonem daných 15 dní pouze pro otce. Podobně se i Rakousko ve své nové politice zavedené roku 2002 snažilo zapojit otce do péče o malé děti a finančně zvýhodnilo rodiče, jež se

⁴⁰ Nešporová O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str. 10

⁴¹ Matějková, B., Palonciová, J.: Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II., 2004, str. 40

v péči o děti střídají, respektive rodiny, ve kterých každý z rodičů pečuje o dítě alespoň tři měsíce, po dobu 36 měsíců, což je období o 6 měsíců delší, než po které mají na vyplácení přídatku na péči o dítě nárok rodiny, kde o dítě celodenně pečuje pouze jeden rodič (téměř vždy žena) [Babies and Boses 2003: 224]. I přes toto nově zavedené opatření je podíl mužů využívajících v Rakousku „rodičovskou dovolenou“ stále poměrně nízký.“⁴²

Skandinávské země (zejména Švédsko, Norsko, Island, dále i Finsko a Dánsko) jsou v tomto ohledu skutečně napřed a většina otců tam v současnosti alespoň na určitou dobu (zhruba měsíc nebo několik měsíců přímo vyhrazených pro otce) rodičovskou dovolenou využije. V ostatních západoevropských státech, kde není přímo vyhrazena určitá část rodičovské dovolené otcům (respektive druhému rodiči), je její využívání otci velmi nízké, a muži představují zhruba 1-2 % z osob na rodičovské dovolené. Postkomunistické státy východoevropské a středoevropské jsou v tomto smyslu nejméně pokrokové a muži tam využívají rodičovskou dovolenou nejméně často, v některých státech to legislativa doposud ani neumožňuje (např. v Makedonii).⁴³

Porovnání mateřských/rodičovských dovolených v evropských zemích v tabulce č. 4.

⁴² Nešporová O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str. 8

⁴³ Nešporová O.: Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str. 10-12

3. MUŽSKÁ RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ

V nejrozsáhlejší třetí části bakalářské práce se věnuji mužům na rodičovské dovolené. Nejprve nastiňuji typologii a charakteristiku těchto mužů, poté rozdělení práce v domácnosti v případě vyměnění rodinných rolí. Neméně důležité a zajímavé jsou také důvody, proč se otcové rozhodnou nastoupit na post přiznávaný převážně ženám.

3.1 Typologie mužů na rodičovské dovolené

V rámci skupiny mužů na rodičovské dovolené lze vydělit mnohé podskupiny, a to například podle vzdělání, regionů, povolání a profese otce i povolání a profese matky, podle jejich postavení na trhu práce, podle věku dítěte, dále podle míry zainteresovanosti v péči o dítě i podle podílu na dělbě práce v domácnosti a charakteru této participace apod.

Podle Šmídové se „matkové“ většinou rekrutují ze středních vrstev obyvatel, které nemají tak konzervativní postoje k vymezení genderových rolí.⁴⁴ Otcové na rodičovské dovolené dosahují podle loňských statistických údajů nejčastěji středoškolského vzdělání bez maturity, středoškoláci s maturitou jsou mezi příjemci zastoupeni méně často, a vysokoškoláci ještě méně. Zbytek tvoří muži pouze se základním vzděláním.⁴⁵ Již ukazatel vzdělání naznačuje, že otcové na rodičovské dovolené se v zásadě dělí na dvě velké „podskupiny“, a to muže s nízkým vzděláním a dá se usuzovat, že i s nízkou či zastaralou nebo nedostatečnou kvalifikací (z hlediska současných potřeb trhu práce, jeho poprávky po pracovních silách) a muže s relativně dobrou, ba vysokou kvalifikací (jak je tomu s vysokou pravděpodobností v případě vysokoškoláků). (viz tabulka č. 3 a 2)⁴⁶

„Co můžeme předpokládat o mužích na rodičovské dovolené? Jací jsou?

- mají vyšší vzdělání

⁴⁴ Šmídová: Matkové, 2003, str. 12

⁴⁵ Maříková: Žena v zaměstnání a muž v rodině. 1997, str. 9-11

⁴⁶ Statistická ročenka České republiky 2004: 306 (upraveno); Ženy & muži v letech 2005: 70,71

- jsou mladí
- pocházejí ze střední či vyšší střední vrstvy a z větších měst
- mají liberální postoje, jsou tolerantní
- často spadají do kategorie tzv. changing men (mají proekologické smýšlení, nejsou orientovaní na výkon a kariéru)
- je pro ně důležité angažovat se plně ve výchově svého dítěte a převzít za ni odpovědnost, ne pouze „pomáhat“ manželce
- nelze zkoumat pouze otce pečujícího o dítě, je třeba ho vnímat v rodinném kontextu (tedy jednak ve vztahu ke své manželce či matce dítěte, ale také v širších rodinných vazbách)
- zatímco o tradičním modelu matky – pečovatelky se příliš nediskutuje, obrácený model pečujícího otce je výsledkem celomanželské strategie, vstřícným dialogem, ale také systémem legitimizací této neobvyklé role, ať už ze strany pečujícího otce či matky – chlebodárně.“⁴⁷

Uvažujeme-li v ryze abstraktní rovině, pak můžeme podle Maříkové (1999) vydělit dva hlavní typy otců na rodičovské dovolené, a to podle toho, co je hlavním, zásadním, určujícím důvodem či motivem rozhodnutí zůstat doma. Pokud výrazně převažuje tlak vnějších okolností a intervence vnějších faktorů je velice silná, kdy vnitřní rozhodnutí je uděláno spíše pod jejich „tlakem“ než na základě „ryze“ svobodného rozhodnutí (taková situace se samozřejmě v čisté podobě nevyskytuje, neboť pokud se jedinec rozhoduje v demokratickém prostředí umožňující „svobodnou volbu“, má každý v konečné instanci vždy možnost rozhodnout se i jinak – tedy i zcela protikladně), pak můžeme takové rozhodnutí označit za rozhodnutí z donucení. Silnou vnitřní motivaci starat se a pečovat o dítě pak můžeme považovat za případ „dobrovolného“ rozhodnutí.

„Mezi otce z donucení budou ze sociálního hlediska patřit spíše muži mladší, méně vzdělaní a kvalifikovaní, kteří žijí v regionech s vysokou či vyšší mírou nezaměstnanosti, vykonávající převážně dělnické profese. Mezi jejich opak pak muži kolem 30 let či více, muži vzdělanější, pracující obvykle v povolání, kde péče a starost o druhé tvoří podstatu jeho výkonu. Často zůstávají doma muži uměleckých

⁴⁷ www.obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=rp239516-1-&p=4, článek Čeští otcové na rodičovské dovolené, autor Klára Kubíčková

profesí, které se vyznačují značnou senzitivitou, jež je při péči o malé dítě rovněž potřebná. Mezi těmito muži se však vyskytují i tací, kteří mají poměrně vysoké kariérové aspirace (přerušeni práce nemusí výrazně snížit jejich šanci v daném povolání či profesi uspět, ba naopak, pracují-li u zahraniční firmy, jež tuto skutečnost „oceňuje“). V rámci otců na rodičovské dovolené se pak v každodenní realitě vydělují v zásadě tři hlavní skupiny. Dvě krajní, popsané výše, které jsou početně menší, než jakou je největší „středová“. Ta představuje onen nám všem známý „propletenec“, kde vnější důvody a vnitřní motivy mají téměř stejnou „váhu“, stejnou důležitost, a je tedy velice těžké určit, co je důležitější, zásadnější, co je skutečně hlavní.“⁴⁸

3.2 Charakteristika mužské rodičovské dovolené

„Rodičovská dovolená „v mužském pojetí“ má určité charakteristické znaky. Hodně mužů na ni nastupuje s odhodláním realizovat nějaký projekt, například začít studovat či renovovat byt. Na rozdíl od žen častěji zůstávají v kontaktu se svou prací a přáteli. Muži se také daleko více soustředí na samotnou péči o dítě. Řadu domácích prací jako praní, vaření či nakupování tak stále vykonávají jejich partnerky. Zajímavé je i složení žen, jejichž partneři na rodičovskou dovolenou nastupují. Typicky jde o vědkyně nebo lékařky, které si nemohou dovolit přerušit na delší dobu svou kariéru.“⁴⁹

„Výměna rolí mezi partnery samozřejmě neprobíhá bezproblémově. Řada žen má vyšší nároky na údržbu domácnosti než jejich partner a špatně snáší fakt, že děti mají intimnější vztah k otci než k nim. Někdy je rozčiluje i to, že jejich partner je okolím vnímán jako hrdina jen proto, že zůstal doma, zatímco u nich samotných by to bylo úplně normální. Muži jsou často překvapeni množstvím povinností, které péče o dítě přináší. S odstupem však většina mužů hodnotí rodičovskou dovolenou pozitivně. Za největší přínos považují upevnění vazby mezi nimi a dítětem a také to, že se naučili lépe chápat své partnerky a často si i odpočinuli od svého zaměstnání,

⁴⁸ Maříková H., gnederonline.cz, číslo 1/2004, ISSN 1213-0028

⁴⁹ http://www.financninoviny.cz/publicistika/index_view.php?id=54482, článek Muži na rodičovské dovolené aneb Byl to ten nejobtížnější job, Autor: Lenka Prčíková

získali větší nadhled a novou chuť do práce.“⁵⁰

Koncem roku 2005 vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí studii Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené. Její autorka Olga Nešporová se pokusila charakterizovat skupinu otců, kteří celodenně pečují o malé děti formou rodičovské dovolené. Za shodné charakteristiky považuje odvahu, jež tito muži musí prokázat při rozhodnutí zhostit se nelehkého úkolu, která je ovšem v mnohých případech podpořena nebo přímo vyvolána vnějšími okolnostmi. Dále i ochotu a důvěru jejich manželek/partnerek k tomu, aby otcům celodenní péči o dítě přenechaly. V dotazníkovém šetření totiž zjistila, že více než polovina českých žen s dětmi do deseti let by nesouhlasila s tím, aby jejich partner využil rodičovskou dovolenou. Podle výzkumu je muž na rodičovské dovolené stále považován za něco spíše výjimečného, a to i mezi rodiči malých dětí.

„Tyto rodiny tedy do značné míry převrátily genderové stereotypy, podle kterých je muž živitelem rodiny a žena pečovatelkou o rodinu a domácnost. Velmi zjednodušeně se dá říci, že u žen se tito otcové setkávali častěji s obdivem za to, že zvládají náročnou péči o dítě a domácnost. Reakce mužů byly různé a oproti těm z řad žen byly častěji negativní a výsměšné. Záleželo pak na samotném muži na rodičovské dovolené, jestli se pro vtípky z řad kamarádů na jeho účet (např. o tom, jak kojí) bude trápit nebo je přebije jiným vtípem a pak kamarádům vylíčí, jakou má výhodu, že nemusí chodit do práce a žena ho živí. Takový muž se ze stran těch méně poučených mužů pak mohl setkat i se závistí, jaký to má slastný život. To byli ovšem ti, kteří vůbec netušili, jak je péče o děti a domácnost náročná.“⁵¹

3.3 Dělbá práce v rodině

Jak uvádí ve své knize Bakalář, „Podle skandinávského sociologa O. G. Holtera existují tři typy modelů zabývajících se možnostmi, jak dohromady spojit rodinu a zaměstnání. Jsou to egalitární model, model jednoho plného a jednoho částečného úvazku a chlebovárcovský model:

⁵⁰ http://www.financninoviny.cz/publicistika/index_view.php?id=54482, článek Muži na rodičovské dovolené aneb Byl to ten nejobtížnější job, Autor: Lenka Prčíková

⁵¹ Nešporová: Harmonizace rodiny a zaměstnání – Rodiny s otci na rodičovské dovolené, 2005, str.52

a) **Model úplné rovnosti** je nejspravedlivější a z ekonomického hlediska nejvýhodnější. Oba partneři budou pracovat a dítě svěří na hlídání někomu třetímu. Část jejich platů půjde na placené hlídání, také přijdou o státní příspěvky, přesto je tento model výhodný, zejména pro rodiče, kteří se oba chtějí dál věnovat své kariéře. Nevýhody, kromě těch finančních, jsou jasné – rodiče nebudou mít dostatek času věnovat se svému dítěti, sobě navzájem a také domácnosti.

b) **Model jednoho plného a jednoho částečného pracovního úvazku** je méně spravedlivý, stále ale umožňuje jednomu z rodičů pracovat na plný úvazek a druhému na poloviční úvazek. Proč je to obvykle žena, kdo přijme práci na částečný úvazek, zatímco muž zůstane pracovat naplno? Ženský plat je i v zemích Evropské unie obvykle nižší než plat mužský, proto je výhodnější pro rodinný rozpočet snížit už beztak nízký příjem ženy než žít z nízkého ženina příjmu a ještě nižšího mužova polovičního úvazku. Ruku v ruce s tím jde ale zpětné posílení stereotypu. Při práci na částečný úvazek je mnohem méně pravděpodobný kariéerní postup a profesní růst, takže je to opět žena, kde je v pracovním postavení v nevýhodě. I zde přitom platí, že rodina pravděpodobně přijde o státní příspěvky a stejně bude muset platit hlídání pro dítě.

c) **Chlebovárcovský model**, je model, kdy jeden z rodičů zůstává s dítětem doma a druhý zajišťuje rodinu finančně. Proto jej stále většina rodin preferuje. Proč se chlebovárcem ve většině případů stává otec? Ze skandinávských výzkumů vyplývá, že plat muže roste, pokud má ženu a děti. Naproti tomu plat ženy se zmenšuje, pokud se jí narodí dítě. Dokonce i ve Skandinávii ženy s dětmi vydělávají o sedm procent méně než bezdětné ženy, zatímco muži s rodinou vydělávají o pět procent více než bezdětní muži. Ženatí muži s dětmi se totiž zaměstnavatelům/zaměstnavatelkám jeví jako mnohem stabilnější pracovní síla. Přestože mnoho skandinávských rodin sklouzne oproti původním plánům a přáním od prvního či druhého modelu k modelu muže chlebovárcem, spolu se společenskými změnami a se změnami zákonů směrem k genderové rovnosti se mění i tato tendence. Jakkoli není ani ve skandinávské společnosti úplná genderová rovnost,

jsou tyto země ve srovnání s českou společností mnohem více nakloněny změně v oblasti mužské péče o děti a ženské chlebovářčenské roli.“⁵²

Jak mají rozvrženou péči o dítě a domácnost v rodinách, kde zůstává doma muž? V takových rodinách by měl logicky tyto povinnosti převzít muž, ale většinou tomu tak do důsledku není. Kompetence muže se rozšíří o péči o dítě a domácnost, to však neznamena, že by žena tyto povinnosti vůbec nedělala. Ženy z takových rodin se v době, kdy nepracovaly, věnovaly rodině poměrně intenzivně a pomáhaly tak svým partnerům v obecně vyšší míře, než jak to činí muži, jejichž manželky jsou na rodičovské dovolené. V tomto to mají muži na rodičovské dovolené většinou lehčí, neboť se můžou do značné míry spolehnout na pomoc partnerky. Navíc muž většinou v domácnosti nezastane stejné množství práce, jako by vykonala jeho žena, pokud by byla doma. Muži totiž mají daleko silnější tendenci věnovat se přímo dítěti a jaksi upozadují další povinnosti spojené s péčí o domácnost. Děti tedy se svými otci rozhodně netrpí, možná spíše naopak, muži se jim snaží maximálně věnovat. Ve vykonávání domácích prací pak otcové často spoléhají na pomoc partnerky a ve většině rodin se vyskytuje alespoň jedna domácí činnost, kterou muži ani během rodičovské dovolené nevykonávají.

Dělba práce v domácnosti vykazuje přes relativně rostoucí participaci mužů na domácích pracích stále ještě rysy nerovnosti. „Podíl mužů na domácích pracích není rovnocenný podílu žen ve smyslu přijaté odpovědnosti. Ženy věnují domácnosti nejméně třikrát tolik času co muži. Ženy zcela výjimečně participují na tzv. mužských domácích pracích, ale frekvence jejich výkonu je v domácnosti nepoměrně nižší v porovnání s činnostmi, které je nutné zvládnout pro zabezpečení každodenního chodu domácnosti a jež bývají tradičně vykonávány ženami (a nesou proto označení „ženské práce“). I když se muž do některých činností zapojuje častěji, není možné jeho práci vnímat a hodnotit jako rovnocennou a srovnatelnou s tím, co dělá žena, neboť za výkon těchto činností nenese zpravidla patřičnou odpovědnost. Mužovo angažování se v domácnosti má charakter převážně výpomoci.“⁵³ Muž zastává spíše roli pomocníka, nikoliv partnera v dělbě práce

⁵² www.obcan.ecn.cz/index.shtml?apc=rp--1-&f=239516, autor: Klára Kubíčková

⁵³ Čermáková M., Hašková H. a kol.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech, 2000, str. 105

v domácnosti. „Charakter dělby práce v rodině je ovlivněn zejména strukturou rodiny a také fází rodinného cyklu. Zásadním faktorem je narození dětí, které mění dělbu domácích prací i redistribuci příjmů v domácnosti.“⁵⁴ „Každá další generace mužů participuje na domácích pracích více než generace jejich otců. V tomto smyslu zřejmě dochází k významnému generačnímu posunu. Na druhé straně je možné u mnohých mužů zaznamenat „regres“ v průběhu jejich života, neboť s přibývajícím věkem slábne jejich případná spoluúčast na domácích pracích.“⁵⁵

Maříková také upozorňuje na kulturní stereotyp, který je v české společnosti silně zakořeněn, a to i mezi vysokoškolsky vzdělanými muži. „Jakkoli bychom mohli očekávat opak, i v rodinách vysokoškolsky vzdělaných partnerů a ve dvoukariérových manželstvích můžeme sledovat příklon k víceméně tradičnímu rodinnému modelu. I když žena považuje svoji kariéru za důležitou a muž na domácích pracích a péči o děti participuje, jde stále spíše o výpomoc než o převzetí zodpovědnosti za tuto sféru.[...] Posuny ve vzorcích chování partnerů jsou číhny víceméně ekonomickým tlakem, nikoli snahou o zrovnoprávnění a odstranění diskriminace.“⁵⁶ Tento kulturní vzorec vede ke skutečnosti, že v retrospektivním dlouhodobém pohledu se sice dělba práce v rodině změnila, k zásadním změnám však nedochází. Mnozí lidé ve svých názorech uznávají zastupitelnost rolí a flexibilitu rodičovských funkcí, ale v realitě se podle toho nemusejí chovat a setrvávají u tradičního rozdělení rolí.

„Pro muže je zkušenost s péčí o dítě a domácnost většinou nesmírně cenná a zajímavá, protože si vlastně uvědomí, kolik "neviditelné" práce ženy běžně vykonávají, a také si většinou během této doby vybudují velmi úzký vztah se svými dětmi. Důležitý je rovněž kladný dopad na stmelení nukleární rodiny a posílení vzájemných vazeb mezi jejími jednotlivými členy, kteří si musí většinou více vzájemně pomáhat. Ženy pak oceňují podobné přínosy jako muži, a sice utužení vztahu mezi otcem a dítětem, spokojenost dětí i skutečnost, že si jejich partner vyzkoušel, co celá péče o dítě a domácnost obnáší a více si jich pak váží za to,

⁵⁴ Maříková, H. Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé, 1999, str. 22

⁵⁵ Čermáková M., Hašková H. a kol.: Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech, 2000, str. 106

⁵⁶ Maříková, H.: Proměny současné české rodiny, 2000, str. 145

že ji vykonávají.“⁵⁷

3.4 Důvody nástupu mužů na rodičovskou dovolenou

Jaké pohnutky vedou většinou rodiče k tomu, aby si vyměnili své, do té doby možná jasně rozdělené, pozice? „Zájem mužů o rodičovskou dovolenou ovlivňuje řada faktorů. Z nich nejvýznamnější je vedle výše rodičovského příspěvku zejména vztah mezi příjmy obou partnerů. Typický případ, kdy muž vydělává více než jeho partnerka, nahrává spíše tradičnímu rozdělení rolí. Poměrně důležitá je i délka rodičovské dovolené - čím déle trvá, tím více jí muži využívají. Pozitivně působí také podpora okolí, zejména zaměstnavatele, kolegů a známých.“⁵⁸ Dalším důvodem může být i míra nezaměstnanosti v některých regionech, v nichž si práci snadněji najde žena. A tím posledním a možná nejvýznamnějším důvodem, proč muž zůstane doma s dítětem, je prostě jeho touha, vyzkoušet si péči o miminko na plný úvazek. Konečné rozhodnutí vždy záleží na muži samotném - na jeho povaze, názorech a přístupu partnerky. Existuje například řada žen, které si „výměnu rolí“ nepřejí. Možná ideální situace nastává, pokud oba z páru mají např. volné povolání, jež nevyžaduje stálou přítomnost na pracovišti. Pak se mohou v péči o miminko klidně střídat.

Autorka výše zmíněné studie Harmonizace rodiny a zaměstnání – Rodiny s otci na rodičovské dovolené Olga Nešporová uskutečnila výzkum zabývající se rodinami s otci na rodičovské dovolené, kde mimo jiné vysledovala, které důvody vedou rodinu k rozhodnutí, aby otec zůstal na rodičovské dovolené. „Ve většině případů byly založeny na možnostech pracovního uplatnění obou rodičů a jejich ekonomické situaci, zhruba ve čtvrtině případů pak byl silným i motiv otce pečovat o dítě. Nikdy se samozřejmě nejednalo o jeden prostý důvod, ale vždy se rodiče rozhodovali na základě vzájemné dohody a zvažovali množství faktorů, které jejich rozhodnutí ovlivňovaly. Navíc zde působily i méně vědomé skutečnosti, včetně osobnostních rysů aktérů. Jako hlavní důvody svého rozhodnutí uváděli rodiče nejčastěji ekonomickou situaci rodiny spojenou s uplatněním na pracovním trhu.

⁵⁷ www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=238&PHPSESSID=fe924c2f77935133ad9536c6525043a0, **Rozhovor A.Šťastné s O.Nešporovou**

⁵⁸ http://www.financninoviny.cz/publicistika/index_view.php?id=54482, Autor: Lenka Prčíková,

V těchto rodinách bylo často reálně finančně výhodnější, aby zůstal doma muž, protože žena měla podstatně vyšší mzdu. Dalším důvodem bylo, že muž buď nemohl najít zaměstnání, nebo mu nevyhovovalo, zatímco žena možnost se zaměstnat měla anebo se zaměstnat chtěla, protože to pro ni bylo výhodné (například, aby neztratila zaměstnání, pozici atd.). Dalšími důvody bylo například vědomí, že muž si může během rodičovské dovolené přivydělávat, zatímco žena by nemohla, vědomí o pomoci prarodičů atd. Rozdíly byly samozřejmě také v tom, zda otec zůstal doma s dítětem pouze na kratší dobu, třeba na půl roku, nebo jestli čerpal většinu rodičovské dovolené, a konečně v návaznosti na počet dětí.“⁵⁹

O. Nešporová také uvádí, jaká jsou hlavní pozitiva a negativa s celodenní otcovskou péčí, co si odnášejí muži a jejich partnerky. „Mezi pozitiva zařadila nesmírně cennou a zajímavou zkušenost pro muže, kdy si vlastně uvědomí, kolik práce ženy musí vykonávat, a také si během doby, kdy jsou se svým dítětem, vybudují s ním úzký vztah. Tento vztah mezi otcem a dítětem oceňují i ženy. Ty jsou pak také spokojeny, protože si jejich partner vyzkoušel, co celá péče o dítě a domácnost obnáší a více si jich pak váží. A naopak negativními aspekty jsou jen problémy, které má každá osoba běžně, jako například náročnost péče o děti a absence v zaměstnání. Některé ženy pak třeba trápilo a vyčítaly si, že jsou špatnými matkami, když nebyly se svým dítětem v potřebných chvílích.“⁶⁰

Rostoucí počet otců si libuje v roli aktivních tatínků. Pozitivní prožívání otcovství může napomoci mužům k pocitu životního naplnění a přinášet jim pocity uspokojení a potěšení. Na tom, jak muži prožívají svoje otcovství, se podepisuje řada faktorů. Podílí se na tom jejich osobnostní charakteristiky, přijetí dítěte (zájem o těhotenství, prožitky z porodu), přijetí rodičovské role, přijetí nového životního stylu, ale také kvalita manželského vztahu. Na otce působí vlivy individuální (postoje, názory, motivace být otcem, správné načasování být otcem, pohlaví dítěte), sociální (rodinné vztahy, vztah mezi partnery, vztah s přáteli, s kolegy) i vlivy kulturní.

⁵⁹www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=238&PHPSESSID=fe924c2f77935133ad9536c6525043a0, Rozhovor A. Šťastné s O. Nešporovou na téma Otcové na rodičovské dovolené?

⁶⁰www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=238&PHPSESSID=fe924c2f77935133ad9536c6525043a0, Rozhovor A. Šťastné s O. Nešporovou na téma Otcové na rodičovské dovolené?

ZÁVĚR

Když si opět položím otázky z úvodu - Co je to otcovství? Je muž schopen postarat se o dítě stejně dobře jako žena? Je v zákonech České republiky dostatečný prostor také pro otce? Jací jsou vůbec muži na rodičovské dovolené? Může se úroveň otcovství České republiky srovnávat s Evropou? - Vyplyne mi vícero odpovědí.

V první části práce jsem se zabývala fenoménem otcovství. Na různých názorech různých autorů jsem se pokoušela nahlédnout na schopnosti mužů postarat se o malé dítě. Souhlasím s tou částí autorů, kteří se přiklánějí k těmto schopnostem jako k získaným. Myslím si, že člověk jako živočišný druh nemůže mít tak odlišné schopnosti, že by se jeden z páru neuměl postarat o potomka. Vždyť i v živočišné říši se někteří samci starají o mláďata. Domnívám se, že názor o neschopnosti muže zůstat sám na rodičovské dovolené je pouze pozůstatkem vývoje hodnot společnosti v minulosti o společenské nadřazenosti a schopnostech muže být živitelem rodiny.

V další části jsem psala o zakotvení mužské rodičovské dovolené v české i zahraniční legislativě. Jak se ukázalo, nejsme na tom nejlépe, avšak ani nejhůře. Co se týká délky rodičovské dovolené, patří v ČR k nejdelší v Evropě, avšak díky trendu nových mladých ambiciózních maminek se doba stále zkracuje, i když si mohou sami rodiče vybrat, jak dlouho zůstanou s dítětem doma. Myslím si, že měsíc dva otcovské dovolené po vzoru severských zemí by česká společnost unesla. Už jenom proto, aby si muž vyzkoušel, jaké to je, starat se o dítě a pak si práce ženy více vážil. Pomohl by ženě po porodu a v začátcích s péčí o dítě i domácnost. Je to vhodný krok nejen pro posílení otcovství, ale i vztahu mezi mužem a ženou, novým otcem a matkou.

Ve třetí části jsem se pokusila poukázat na specifickou mužskou rodičovskou dovolenou, ať již na samotnou charakteristiku těchto mužů, dělby práce v rodině či ne důležitých důvodech, proč si právě tatínek vybere jít se starat o své děti na „plný úvazek“. Nejdůležitějších důvodů, proč se muž rozhodne pro rodičovskou dovolenou, je určitě vždy více najednou. Mezi nejvýznamnější patří osobnost

každého muže, jeho aktuální zaměstnání a výše příjmu z něj, a nemalou roly hraje i přijetí této skutečnosti rodinou a blízkým okolím. Situace v současné české rodině je však značně specifická. Dochází sice k prolínání rodičovských rolí, otcové se do péče o dítě zapojují více než dříve, ale co se týká dělby práce v rodině, přetrvává stále tradiční rozdělení domácích prací na „ženské“ a „mužské“. Muži by si předně měli být vědomi toho, že rodičovská dovolená nespočívá pouze v péči o dítě, ale je rovněž nutné pečovat o domácnost. Ženy by se měly rozloučit s tradiční ženskou pečovatelskou rolí a uvědomit si, že odchodem do zaměstnání nebudou mít tolik času, který by s dítětem trávily. Měly by si zároveň uvědomit, že během tohoto času bude o dítě dobře postaráno a nemusí se proto svým rozhodnutím trápit. Dítě přece nemá pouze jednoho rodiče, tak proč se o péči o něj nerozdělit?

POUŽITÁ LITERATURA

BABIES AND BOSSES. *Reconciling work and family life. Vol. 2. Austria, Ireland and Japan.* Paris: OECD. 2003

BAKALÁŘ, E.: *Průvodce otčovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít.* Praha: Vyšehrad, 2002. 215 s.
ISBN 80-7021-605-0

BILLER, H.B.: *Fathers and Families. Parental Factors in Child Development.* Westport CT, Auburn House 1993

ČERMÁKOVÁ, M.; HAŠKOVÁ, H. a kol.: *Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech.* Praha: SOÚ AV ČR, 2000. 145 s.
ISBN 80-85950-83-9

ČERMÁKOVÁ, M.; MAŘÍKOVÁ, H.; ŠANDEROVÁ, J.; TUČEK, M.: *Proměny současné české rodiny. Rodina – tender - stratifikace.* Praha: SLON, 2000. 170 s.
ISBN 80-85850-93-1

EINARSDÓTTIR, ÞORGERÐUR – PÉTURSDÓTTIR, GYÐA, M.: *Culture, Custom and Caring: Man's and Women's Possibilities to Parental Leave.* Reykjavík: Akureyri. 2004

HOLTER, O.G.: *Can Men Do It? Men and Gender Equality – the Nordic Experience.* Copenhagen. Temanord, 2003

CHUDÁČKOVÁ, T.; JAKLOVÁ, H.; ŠTĚPÁNKOVÁ, M.: *Vybrané problémy české legislativy v oblasti rovného postavení žen a mužů pečujících o děti a návrhy na jejich řešení.* Aperiio, Praha 2005. 38 s.
ISBN 80-903087-4-0

KUBÍČKOVÁ, K.: *Alternativní model otčovství: pečující otcové.* Klauzurní práce. Brno: FSS MU, 2004

LAMB, M. E.: *The Father's Role. Applied Perspectives.* New York: John Wiley and Sons, 1986

MAŘÍKOVÁ H., gnederonline.cz, cislo 1/2004, ISSN 1213-0028

MAŘÍKOVÁ, H. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999. 109 s.
ISBN 80-85950-69-3

MAŘÍKOVÁ, H.: *Žena v zaměstnání a muž v rodině*. IN Sociální politika, 23/4, 1997

MATĚJČEK, Z.: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Portál, 1994,
ISBN 80-85282-83-6

MATĚJKOVÁ, B., PALONCYOVÁ, J.: *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II.*, výzkumná zpráva, VUPSV 2004, 79 s.
ISBN neuváděno

MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997. 144.
ISBN 80-85850-24-9

MOŽNÝ, I.: *Moderní rodina. Mýty a skutečnost*. Brno. Blok, 1990. 184 s.
ISBN 80-7029-018-8

MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999
ISBN 80-85850-75-3

NÁRODNÍ ZPRÁVA O RODINĚ 2004: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha 2004, elektronická verze.

NEŠPOROVÁ, O.: *Harmonizace rodiny a zaměstnání - Rodiny s otci na rodičovské dovolené*, VÚPSV Praha, 2005
ISBN neuváděno

PASCALL, G. JANE, L.: *Emerging Gender Regimes and Policies for Gender Equality in a Wider Europe*. Journal of Social Policy 33 (3): 373-394. 2004

RAUS, P.: Role otce v rodině. In: *Sborník konference Zdravé rodičovství na téma Otcovství*, Brno: CENAP, 2004.
ISBN neuváděno.

STATISTICKÁ ROČENKA ČESKÉ REPUBLIKY 2004: Český statistický úřad,
elektronická verze.

ŠTAMBERKOVÁ J. ; ŠTEFKO M.: *Využívání mateřské a rodičovské dovolené.*
Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele.
Česky helsinsky výbor 2007

ŠMÍDOVÁ, I.: *Matkové.* In Modernizace a česká rodina. Brno: Barrister & Principal.
2003.

VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK. 1996. Díl 1, 2. Praha: Karolinum.
ISBN 80-7184-310-5

ZOJA, L.: *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství.* Praha, Prostor, 2005
ISBN 80-7260-145-8

Další zdroje

Zákon 155/2000 Sb. (Zákoník práce)

www.demografie.info.cz

www.financninoviny.cz/publicistika

www.genderonline.cz

www.mpsv.cz/cs/4758

www.obcan.ecn.cz

www.socioweb.cz

PŘÍLOHA

Tabulka č. 1

roky	ženy	muži	muži (relativní počty)
2001	263 865	2 131	0,80%
2002	261 940	2 297	0,87%
2003	259 079	2 425	0,93%
2004	274 115	3 234	1,17%
2005	268 363	3 021	1,37%

Zdroj: MPSV ČR - databáze SSP. Ženy & muži v letech 2005: 71 (upraveno).

Tabulka č. 2

nejvyšší vzdělání	dosažené	osoby na rodičovské dovolené		vzdělání věkové skupiny 25-39	
		muži	ženy	muži	ženy
základní		14%	8%	8%	7%
střední bez maturity		21%	37%	45%	35%
střední s maturitou		29%	44%	33%	46%
vysokoškolské		36%	10%	13%	12%
celkem osob		100%	100%	100%	100%
absolutní počet v tisících		1,3	178,0	1 190,9	1 167,2

Zdroj: ČSÚ. Statistická ročenka České republiky 2004: 306 (upraveno); Ženy & muži v letech 2005: 41 (upraveno).

Tabulka č.3 Věková struktura mužů pobírajících rodičovský příspěvek

věk	počet příjemců	počet příjemců %
18-25	353	11,3%
26-29	601	19,2%
30-39	1 567	50,1%
40-49	482	15,4%
50-59	108	3,5%
60 a více	15	0,5%
celkem	3 126	100,0%

Zdroj: MPSV ČR – stav databáze SSP k 31. 3. 2005.

Tabulka č. 4

Země	Průběh dovolené v týdnech	% z platu
Rakousko	16	100
Bělorusko	126	100
Belgie	15	82% 30 dní, 75% zbytek
Bulharsko	120-180 dní	100
Kyprus	16	75
Dánsko	18	100 (10 dalších týdnů si může vzít druhý rodič)
Finsko	15	80
Francie	16-26	100
Německo	14	100
Řecko	16	75
Maďarsko	24	100
Irsko	14	70% nebo nájem
Israel	12	75
Itálie	15	80
Liechtenstein	8	80
Luxemburg	16	100
Nizozemí	16	100
Norsko	18	100 a 26 extra placeno druhému rodiči
Polsko	16-18	100
Portugalsko	14	100
Rumunsko	16	50-94
Rusko	20	100
Španělsko	16	100
Švédsko	14	450 dní rodičovské dovolené; 360 dní 75%, a 90 dní nájem
Švýcarsko	8	100
Turecko	12	66.7
Velká Británie	14-18	90 na 6 týdnů, potom nájem